PREMISE PENTRU O POETICĂ A TEXTEMELOR
Premises for a Poetics of Textemes

Simina TERIAN, Assistant Professor Ph.D.,
"Lucian Blaga" University of Sibiu

Abstract: This study proposes a series of premises for the foundation of a poetics of textemes. By adopting the general framework of linguistic poetics (Eugeniu Coşeriu's integralist version), our approach tries to graft on this theoretical basis Lucian Blaga's dissociation between the linguistic metaphor and the poetic one, Mircea Borcilă's and Benjamin Harshav's distinction between referential quanta and referential fields, as well as the typology drawn by Mircea Borcilă and Philip Wheelwright, relating to the strategies for the articulation of the poetic meaning. According to these premises, textemes can be defined as units of referential quanta "fused" (fixed) through repetition, which does not cancel their poetic potential, because they can (re)activate in the text their sign functions and thus they can contribute to the creation of meaning.

Keywords: textemes, Poetics, metaphor, quanta, referential field, signs, meaning

0. În studiul de faţă ne propunem să investigăm statutul „poetic" al textemelor, adică funcţionarea textemelor în textele poetice. În acest scop, vom porni de la premisa generală – lansată de către Mircea Borcilă încă de acum trei decenii – că „un nou început în poetica lingvistică *este* posibil dacă investigaţia se axează pe studierea modalităţilor concrete în care se produce sensul caracteristic în textele unor autori reprezentativi dintr-o cultură dată"[1]. Prin urmare, obiectul propriu-zis al unei abordări a textemelor din unghiul poeticii nu îl poate constitui decât analiza textelor individuale. Iar, în acest sens, considerăm că e necesar să clarificăm cel puţin trei probleme metodologice.

1. Prima dintre aceste probleme priveşte statutul **poeticii lingvistice**. Eugeniu Coşeriu nu a postulat necesitatea fundamentării unei discipline specializate în investigarea textelor poetice, dar a trasat cu suficientă claritate frontiera care le separă pe acestea de textele numite „informative". De aceea, chiar dacă instrumentarul conceptual al lingvisticii textului (în special conceptele de „sens" – „funcţie semnică" – „funcţie textuală") are o utilitate deloc neglijabilă în analiza textelor literare, asemenea concepte se arată insuficiente pentru a surprinde complexitatea şi, mai ales, specificul *poesis*-ului textual-discursiv. Acest fapt a fost subliniat în numeroase rânduri de către Mircea Borcilă, care, semnalând limitele lingvisticii textuale *stricto sensu*, a elaborat un cadru conceptual şi metodologic apt să explice particularităţile textului literar. Este

[1] Mircea Borcilă, *Introducere în poetica lui Blaga*. Teză de doctorat, Universitatea „Babeş-Bolyai", Facultatea de Litere, Cluj-Napoca, 1980, p. 1.

BDD-A23381 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 23:58:49 UTC)

vorba despre **teoria poezei discursive**[2], pe care o vom folosi în cele ce urmează ca ghid pentru explorarea textemelor. Din acest punct de vedere, trebuie să semnalăm că teoria elaborată de către Mircea Borcilă se sprijină pe trei disocieri preliminare.

1.1. În primul rând, este vorba despre distincţia – datorată lui Lucian Blaga – între **metafora lingvistică** (plasticizantă, semnificativă, care descrie orizontul lumii date) şi **metafora poetică** (revelatoare, trans-semnificativă, creatoare de lumi), care îşi găseşte adevăratele sale implicaţii profunde în cadrul teoriei poezei discursive. Pe de o parte, Lucian Blaga depăşeşte concepţia tradiţională, ce absolutiza „uzul *retorico-stilistic*, în care «geneza metaforei» s-ar explica prin finalităţile particulare ale acestui fel, determinat, de vorbire", şi postulează „esenţialitatea funcţiei metaforice pentru constituirea discursivă a limbajului în general"[3]. Pe de altă parte, Blaga se arată a fi un pionier în „definirea teoretică a unei *funcţii metaforice radical diferită de cea a limbajului*", precum şi în „legitimarea acesteia ca ipostază «nucleară» a creaţiei spirituale în toate manifestările ei (artistice, mitologic-religioase, filozofic-metafizice şi «constructiv»-ştiinţifice)", ca funcţie „menită să contribuie la *instaurarea unui alt mod de a fi al omului în univers*"[4]. Cu privire la acest ultim aspect, Blaga s-a dovedit „*un adevărat întemeietor* al metaforicii poetice", al cărui merit provine mai ales din faptul de a fi sesizat importanţa „*principiului ecuaţional*" şi „rolul crucial al dizanalogiei" în procesul creaţiei poetice: „Prin opoziţie cu simpla «schimbare» spre un sens figurativ, caracteristică metaforei lingvistice (i.e., *tropilor*), L. Blaga vizează [...], în acest punct crucial al metaforei poetice, un act mult mai radical, de natură transfigurativă: acesta presupune, în ultimă instanţă, nu doar un simplu *transfer* «semantic», ci o *transgresiune* a unei «lumi» (de semnificaţii) şi o înscriere pe traseul («mai adânc») al «mutaţiunii» orizontice (de natură ontologică)."[5]

1.2. Cea de-a doua disjuncţie fundamentală pentru teoria poezei discursive este aceea dintre **cuantele referenţiale** (*cr*) şi **câmpurile referenţiale** (CR), termeni preluaţi din „semantica integraţionistă" a lui B. Hrushovski/ Benjamin Harshav[6], dar reelaboraţi dintr-o

---

[2] Textele cele mai semnificative pentru această concepţie sunt următoarele lucrări ale lui Mircea Borcilă: *Introducere în poetica lui Blaga*, ed. cit.; *Contribuţii la elaborarea unei tipologii a textelor poetice*, in *Studii şi cercetări lingvistice*, an. XXXVIII, nr. 4, 1987, pp. 185-195; *Semantica textului şi perspectiva poeticii*, in *Limbă şi literatură*, an. XXXIX, vol. II, 1994, pp. 33-38; *Bazele metaforicii în gândirea lui Lucian Blaga*, in *Limbă şi literatură*, an. XLI, vol. I, 1996, pp. 28-39; *Dualitatea metaforicului şi principiul poetic*, în Mircea Borcilă (ed.), *Eonul Blaga. Întâiul veac*. Bucureşti: Editura Albatros, 1997, p. 263-283; *Între Blaga şi Coşeriu. De la metaforica limbajului la o poetică a culturii*, in *Revista de filozofie*, an. XLIV, nr. 1-2, 1997, pp. 147-163; *Repere pentru o situare a poeticii culturii*, in *Meridian Blaga*, vol. I. Cluj-Napoca: Casa Cărţii de Ştiinţă, 2000, pp. 97-104; *Lingvistica integrală şi fundamentele metaforologiei*, in *Dacoromania*, an. VII-VIII, 2002-2003, pp. 47-77. Însă numeroase alte idei au fost enunţate în cadrul cursurilor ţinute la Facultatea de Litere a Universităţii „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca de către profesorul Mircea Borcilă şi preluate ca atare în lucrările discipolilor săi.

[3] Mircea Borcilă, *Bazele metaforicii în gândirea lui Lucian Blaga*, loc. cit., pp. 29-30.

[4] *Idem*, p. 31.

[5] *Idem*, p. 37.

[6] „Un *referent* (*r*) este orice lucru la care ne putem referi sau despre care putem vorbi, fie el un obiect real, un eveniment, o idee sau un obiect ficţional, non-existent./ Un *cadru de referinţă* (*cr*) este orice continuum semantic alcătuit din doi sau mai mulţi referenţi despre care vorbim: poate fi o scenă în timp şi spaţiu, un personaj, o ideologie, o dispoziţie, o stare de lucruri, o intrigă, o politică, o teorie, psihanaliza, vântul care trece prin copaci toamna, munţii din Corsica etc. Cunoaştem lucrurile din lume mai degrabă prin asemenea cadre decât prin argumente logice. Acest mod de cunoaştere poate fi numit *cogniţie situaţională* şi el constituie modul de a opera al literaturii./ Orice referent numit cu un singur cuvânt poate fi înscris într-un cadru de referinţă, dacă ne sunt date mai multe detalii despre el./.../ Un *câmp de referinţă* (CR) este un univers larg, multi-dimensional, ipotetic, cuprinzând o multitudine de *cr*-uri cotextuale diverse, suprapuse şi inter-relaţionate. Putem izola Câmpuri precum S.U.A.,

BDD-A23381 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 23:58:49 UTC)

perspectivă inedită. Astfel, „***cuantele referenţiale*** vor reprezenta unităţi ale textului, alcătuite din cel puţin doi termeni, care intră într-o relaţie metaforică de tip ecuaţional, constituindu-se într-o entitate semantică cu potenţial referenţial imaginativ, al cărei sens se poate constitui numai prin imaginarea unei *lumi a textului*. Ele se pot grupa în ***câmpuri referenţiale*** care vor reprezenta nişte structuri dinamice, relativ omogene, de sens, instituite în procesul interpretării textuale, care se polarizează şi între care se instituie acea dinamică semantică metaforică, descrisă prin strategiile *diaforică*, *endoforică* şi *epiforică*. La palierul *cuantelor referenţiale* putem constata o 'microarticulare', iar la palierul *câmpurilor referenţiale* vom constata o 'macroarticulare' a sensului sau tocmai acea dinamică metaforică prin care se construieşte sensul global al textului."[7]

1.3. Cel de-al treilea set de diferenţe îl constituie chiar delimitarea strategiilor/operaţiilor semantice de articulare a sensului poetic: diaforică, epiforică şi endoforică. Primii doi termeni au fost împrumutaţi de către Mircea Borcilă de la filozoful şi poeticianul american Philip Wheelwright, dar redefiniţi în conformitate cu finalităţile teoriei poeziei discursive. Astfel, cele trei operaţii cuprind „**(a)** strategia ***diaforică***, adică instituirea a două *câmpuri referenţiale* (CRI şi CRII) între care există o tensiune ireductibilă (accentuarea *dizanalogiei*) în raport cu fundalul cunoaşterii lumii, **(b)** strategia ***endoforică*** – încercarea de a media această tensiune prin accentuarea analogiilor şi suspendarea tensiunii, fie prin «alunecarea» spre unul dintre cele două câmpuri, fie prin trecerea într-un plan 'meta-textual' în raport cu ele, şi (c) strategia ***epiforică***, prin care coliziunea dintre CRI şi CRII se reia şi se rezolvă prin proiecţia unui câmp CRIII, în care împăcarea celor două planuri anterioare ar fi posibilă (o «lume posibilă imposibilă». [...] Instituirea lui CRIII ar corespunde polului maximal al construcţiei de sens, realizabil doar în textele de tip poetic, anume **creaţia de sens** ca **creaţie de lumi, în care sensul este (devine) posibil**."[8]

2. Aşadar, potrivit teoriei poezei discursive, sensul poetic ia naştere prin instituirea textual-discursivă a unui nou câmp de referinţă (CRIII, care nu poate fi redus la orizontul experienţei „imediate"), pe baza strategiilor dia-, endo- şi epiforice. Însă, deşi acest cadru conceptual contribuie la situarea problemei creativităţii textemelor, ea nu o rezolvă automat. Prin urmare, e necesar să ne întrebăm dacă această circumscriere conceptuală se poate aplica şi textemelor sau, dimpotrivă, dacă ea le exclude din sfera „creaţiei de lumi". În acest sens, considerăm că sunt necesare câteva precizări.

2.1. Privite din perspectiva **semnificatelor** („lexemelor") care le compun, textemele exclud nu numai „creaţia de lumi", ci orice tip de creaţie. Chiar dacă, la origine, multe dintre aceste configuraţii semantice au reprezentat metafore insolite, ele şi-au pierdut, prin „repetare", orice valoare „poetică", devenind astfel expresii convenţionale, fie în planul

---

Războaiele napoleoniene, Filozofia, «lumea» din romanul lui Tolstoi *Război şi pace*, lumea de azi, memoria culturală etc. Folosesc cu precauţie termenul «a izola», deoarece, în concepţia mea, un Câmp sau un cadru nu sunt entităţi ontologice fixe; delimitarea lor depinde de strategiile de referinţă, înţelegere şi explicare. Orice *cr*, cum ar fi «o petrecere» în *Război şi pace*, poate fi alcătuit dintr-o serie de *cr*-uri mai mici (personaje, grupuri, dans, băuturi etc.)./ Nu există nicio diferenţă esenţială între un *cr* mai mare şi un CR. Poate exista o întreagă ierarhie de cadre incluse în alte cadre." (Benjamin Harshav, *Fictionality and Fields of Reference* [1984], in *Explorations in Poetics*. Stanford: Stanford University Press, 2007, pp. 5-7)

[7] Mircea Borcilă, *apud* Lolita Zagaevschi Cornelius, *Funcţiile metaforice în „Luntrea lui Caron" de Lucian Blaga. Abordare în perspectivă integralistă*, prefaţă de Mircea Borcilă. Cluj-Napoca: Editura Clusium, 2005, pp. 55-56.

[8] *Idem*, p. 56.

BDD-A23381 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 23:58:49 UTC)

limbii (= textemele diasketice), fie în planul vorbirii individuale (= textemele diasemice)[9]. Or, din acest punct de vedere, e evident că o expresie precum *I s-a urcat sângele la cap* nu poate fi pusă alături de o expresie precum *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii...*

2.2. Totuşi, datorită raporturilor de **co-referenţialitate** care le caracterizează, textemele pot deveni creatoare în planul sensului/textului, adică pot stabili raporturi metaforice cu co-referenţii lor textuali. În acest sens, funcţiile textuale ale textemelor ar putea fi redescrise în termenii „poezei" discursive, ca nişte operaţii de **resemantizare** implicând două câmpuri referinţă: unul al referentului propriu-zis, altul al „co-referentului" textemic, a cărui particularitate e aceea de a se constitui ca un ansamblu de **cuante referenţiale sudate** („fixate") prin repetare, dar care îşi pot (re)activa în text funcţiile semnice şi pot contribui astfel la creaţia de sens. Şi, chiar dacă asemenea cazuri sunt destul de rare, nu există, în ultimă instanţă, nicio condiţionare care să le interzică textemelor accesul la sfera „creaţiei de lumi", dat fiind că, în cazul lor, co-referenţialitatea nu determină o „îngheţare" a sensului, ci, dimpotrivă, constrânge textemul să se „deschidă" către semnificatul co-referentului său. De altfel, într-o asemenea direcţie ne îndrumă şi Eugeniu Coşeriu prin faptul că refuză să traseze o distincţie de esenţă între creaţie şi „re-creaţie".

2.3. Desigur, nu orice actualizare a unui textem este prin chiar natura sa „poetică". Factorul decisiv în această privinţă îl constituie nu simpla (re)încadrare prin vorbire individuală a semnificatelor, ci noutatea şi complexitatea sensului textual rezultat în urma acestei operaţii. În definitiv, majoritatea sensurilor produse de texteme sunt, ca şi în cazul „tehnicii libere a vorbirii", banale. Totuşi, există cazuri în care textemele sunt producătoare de sensuri „poetice", precum în următorul exemplu: *Nu te teme, ştiu eu năzdrăvănii de ale Spânului; şi să fi vrut, de demult i-aş fi făcut pe obraz, dar lasă-l să-şi mai joace calul. Ce gândeşti? Şi unii ca aceştia sunt trebuitori pe lume câteodată, pentru că fac pe oameni să prindă la minte... Zi-i şi d-ta că ai avut să tragi un păcat strămoşesc. Vorba ceea:* ***„Părinţii mănâncă aguridă, şi fiilor li se strepezesc dinţii".*** (Ion Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*) În textul lui Creangă, textemul *Părinţii mănâncă aguridă, şi fiilor li se strepezesc dinţii* nu se referă doar la enunţul *Zi-i şi d-ta că ai avut să tragi un păcat strămoşesc*, ci la întreaga secvenţă care descrie călătoria de până atunci a lui Harap-Alb. El proiectează asupra spaţiului ficţional imaginea unei lumi a *hybris*-ului, în care copiii plătesc pentru păcatele părinţilor, şi atinge astfel un aspect antropologic fundamental, de obicei ignorat: faptul că, în esenţă, mobilul iniţial al călătoriei eroului (ca urmare a poruncii tatălui) e pasibil de *hybris*, de vreme ce Harap-Alb urma să o peţească pe una din verişoarele sale. De aceea, deplasarea dorinţei erotice a personajului către fiica împăratului Roş nu e întâmplătoare: căsătoria finală a celor doi figurează nu doar evitarea unuia dintre păcatele capitale ale societăţilor primitive (incestul), ci şi instaurarea unei noi ordini a lumii, eliberate astfel de „păcatele strămoşeşti" pe care le presupunea legea „veche" a endogamiei familiale.

[9] Pentru clasificarea textemelor (în diasemice, diasketice şi diatropice), v. Simina Terian-Dan, *Preliminarii la o tipologie a textemelor româneşti. Abordare din perspectivă integralistă [II]*, in *Annales Universitatis Apulensis*, Series Philologica, Vol. 11, T. 1, 2010, pp. 251-262.

BDD-A23381 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 23:58:49 UTC)

3. În ceea ce priveşte **metoda** noastră de abordare, vom alege drept model două dintre analizele de „lingvistică a textului" (de fapt, de poetică: acelea consacrate lui Cervantes şi lui Kafka) pe care Eugeniu Coşeriu le-a întreprins în sinteza sa *Linguistica del testo* (1981). Referitor la acest aspect, trebuie să ţinem cont de două fapte.

3.1. În primul rând, sensul unei „dimensiuni" a textului nu trebuie confundat cu sensul întregului text. De altfel, Coşeriu însuşi a afirmat că „o dimensiune a sensului, care apare în text, nu coincide în mod necesar cu sensul întregului text şi cu atât mai puţin cu sensul întregii opere a unui autor"[10]. Chiar fondatorul integralismului a ilustrat această situaţie printr-o analiză a romanului *Don Quijote* realizată în sens polemic faţă de interpretarea lui Leo Spitzer, care considera că dimensiunea fundamentală a operei lui Cervantes ar fi „inconstanţa numelor", fenomen pus în legătură cu un aşa-zis „perspectivism lingvistic". În schimb, Coşeriu arată că un asemenea procedeu nu este decât o parte a unei strategii narative mai ample, care face ca întregul roman să constituie o reflecţie (şi, nu mai puţin, o pledoarie) privind libertatea spiritului uman. „Prin urmare – concluzionează Coşeriu –, trebuie să ne întrebăm dacă această interpretare e validă pentru întreaga operă, adică constituie într-adevăr «sensul romanului» sau e mai degrabă «sensul uneia dintre componentele romanului», o componentă care, la rândul său, nu reprezintă decât un element al sensului articulat pe un plan mai înalt."[11]

3.2. Pe de altă parte, trebuie să ţinem cont de un alt aspect al articulării sensului poetic. Construcţia acestuia (adică legătura efectivă dintre semnificatele/sensurile idiomatice şi/sau literale şi sensul figurat) e, fără îndoială, un fenomen de natură paradigmatică, dar care se realizează într-o manieră sintagmatică (prin lectura lineară a textului de la începutul la sfârşitul său). De altfel, Coşeriu însuşi a ţinut cont de acest aspect în interpretarea operei lui Franz Kafka *Ein Bericht für eine Akademie*, pe care a realizat-o în doi paşi[12]. În primul rând, lingvistul de la Tübingen a prezentat sub forma unui fals „rezumat" cele mai relevante „fapte" cuprinse în textul respectiv, pe care le-a grupat în „două clase de evenimente": acelea care trimit la o „lume inexplicabilă" şi acelea care trimit la o „lume crudă". Apoi, aceste „clase" paradigmatice au fost subsumate unei categorii mai ample (fragmentarismul şi oribilul existenţei cotidiene) şi corelate cu „limbajul administrativ" în care este redactat textul kafkian şi care demonstrează, la rândul său, „cum utilizarea «conotativă» al unui stil lingvistic determinat poate contribui la edificarea stilului întregii opere a unui autor".

4. În concluzie, considerăm că o poetică a textemelor elaborată pe baza lingvisticii integrale nu doar că e posibilă, dar ea se impune ca o componentă necesară pentru a putea evidenţia complexitatea funcţionării acestei categorii discursive atât în planul generic al limbajului, cât şi în acela al vorbirii individuale.

[10] Eugeniu Coşeriu, *Linguistica del testo. Introduzione a una ermeneutica del senso* [1981], edizione italiana a cura di Donatella di Cesare. Roma: Carocci editore, 2001, p. 154.
[11] *Idem*, p. 156.
[12] *Idem*, pp. 159-162.

BDD-A23381 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 23:58:49 UTC)

Bibliografie

BORCILĂ, Mircea: *Introducere în poetica lui Blaga*. Teză de doctorat, Universitatea „Babeş-Bolyai", Facultatea de Litere, Cluj-Napoca, 1980.
BORCILĂ, Mircea: *Contribuţii la elaborarea unei tipologii a textelor poetice*, in *Studii şi cercetări lingvistice*, an. XXXVIII, nr. 4, 1987, pp. 185-195.
BORCILĂ, Mircea: *Semantica textului şi perspectiva poeticii*, in *Limbă şi literatură*, an. XXXIX, vol. II, 1994, pp. 33-38.
BORCILĂ, Mircea: *Bazele metaforicii în gândirea lui Lucian Blaga*, in *Limbă şi literatură*, an. XLI, vol. I, 1996, pp. 28-39.
BORCILĂ, Mircea: *Dualitatea metaforicului şi principiul poetic*, în Mircea Borcilă (ed.), *Eonul Blaga. Întâiul veac*. Bucureşti: Editura Albatros, 1997, pp. 263-283.
BORCILĂ, Mircea: *Între Blaga şi Coşeriu. De la metaforica limbajului la o poetică a culturii*, in *Revista de filozofie*, an. XLIV, nr. 1-2, 1997, pp. 147-163.
BORCILĂ, Mircea: *Repere pentru o situare a poeticii culturii*, in *Meridian Blaga*, vol. I. Cluj-Napoca: Casa Cărţii de Ştiinţă, 2000, pp. 97-104.
BORCILĂ, Mircea: *Lingvistica integrală şi fundamentele metaforologiei*, in *Dacoromania*, an. VII-VIII, 2002-2003, pp. 47-77.
COŞERIU, Eugeniu: *Linguistica del testo. Introduzione a una ermeneutica del senso* [1981], edizione italiana a cura di Donatella di Cesare. Roma: Carocci editore, 2001.
HARSHAV, Benjamin: *Fictionality and Fields of Reference* [1984], in *Explorations in Poetics*. Stanford: Stanford University Press, 2007, pp. 1-31.
TERIAN-DAN, Simina: *Preliminarii la o tipologie a textemelor româneşti. Abordare din perspectivă integralistă [II]*, in *Annales Universitatis Apulensis*, Series Philologica, Vol. 11, T. 1, 2010, pp. 251-262.
ZAGAEVSCHI CORNELIUS, Lolita: *Funcţiile metaforice în „Luntrea lui Caron" de Lucian Blaga. Abordare în perspectivă integralistă*, prefaţă de Mircea Borcilă. Cluj-Napoca: Editura Clusium, 2005.

BDD-A23381 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 23:58:49 UTC)